

УДК 930.253(477)“1941/1944”

Т. М. СЕБТА*

**ДОКУМЕНТАЛЬНІ ФОНДИ НІМЕЦЬКОЇ
ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ 1941–1944 рр.
У ДЕРЖАВНИХ АРХІВАХ УКРАЇНИ:
АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Аналізується склад та інформаційний потенціал т. зв. окупаційних фондів німецького управління на українській території у 1941–1944 рр., які зберігаються у державних архівах України.

Ключові слова: окупаційні фонди; державні архіви; німецьке управління; Друга світова війна; інформаційний потенціал.

Роки окупації України під час Другої світової війни (1939–1944 рр.) презентовано в українських архівах в залежності від регіону дуже різноманітним. Це документи окупаційної військової та цивільної влади, військових і поліцейських підрозділів, місцевої допоміжної влади, найрізноманітніших установ і організацій, як окупаційних, так і місцевих, які діяли в галузях промисловості, сільського господарства, торгівлі, культури, науки, освіти, охорони здоров'я і т. д., а також організацій руху опору як радянського, так і націоналістичного.

Документи цих установ і організацій складають т. зв. окупаційні фонди, до яких також додаються фонди різноманітних документальних колекцій періоду Другої світової війни та фонди численних відділень різного рівня (республіканського, обласного, районного, міського) Надзвичайної державної комісії щодо встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників**, яка збирала документи та свідчення періоду окупації.

Документи написано в основному українською, німецькою, російською, румунською та угорською мовами. Вони стосуються передусім України і тих країн, які здійснювали окупаційний режим – Німеччини, Румунії та Угорщини, однак, зустрічаються документи і щодо Росії, Білорусі, країн Балтії, Польщі, Чехії, Словаччини, Бельгії, Франції, Голландії, Хорватії і, навіть, Африки.

Загалом в українських державних архівах (центральных, обласних і міських) зберігається 8035 окупаційних фондів періоду Другої світової війни, включаючи фонди документальних колекцій і фонди Надзви-

* *Себта Тетяна Миколаївна* – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

** Повна назва: Надзвичайна державна комісія з встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників і заподіяних ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам та установам СРСР.

чайної державної комісії по встановленню та розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників. З них 1634 фонди стосуються території України, підпорядкованій румунській окупаційній владі, ще 519 фондів висвітлюють життя на Закарпатті у складі Угорщини. Інша частина – 5882 фонди – стосується території, підконтрольній нацистській Німеччині. З цієї кількості тільки 453* фонди є, власне, документальними фондами німецької окупаційної влади. Інші містять документи руху опору, місцевого допоміжного управління, різноманітних установ і організацій, які діяли на окупованій території і підпорядковувалися місцевому допоміжному управлінню.

Фонди німецької окупаційної влади представлені органами адміністративного управління як цивільного, так і військового, поліцейського, господарського управління, а також організаціями і установами, які або опосередковано презентували окупаційну владу, або безпосередньо підпорядковувалися органам окупаційної влади. Це промислові і торговельні німецькі фірми, біржі праці, мережа різноманітних відділень банківського сектору, залізничного транспорту, поштового зв'язку, сільськогосподарського управління, судових установ і т. д.

Пошук відповідних фондів в українських архівах полегшує низка архівних путівників та довідників. Безпосередньо нашої теми стосується довідник, який одразу після своєї появи у 2006 р. став добре відомим як в Україні, так і за її межами. Це: Архіви окупації 1941–1944¹. У ньому за архівами перелічено фонди як місцевих, так і окупаційних установ і організацій періоду 1939–1944 рр., які діяли на всій території України. Крім того, на веб-порталі Державного комітету архівів України можна ознайомитися з описом найважливіших окупаційних фондів, які зберігаються в українських державних архівах².

Іншу групу науково-довідкової літератури складають тематично-пофондові довідники періоду Другої світової війни. Два з них – це суто пофондові довідники. Один присвячений збірці документів Оперативного штабу райхсляйтера Розенберга окупованих територій у ЦДАВО України (ф. 3676 і ф. 3674), який підготували Н. Кашеварова і Н. Малолетова³, а другий – фонду “Музей-архів переходової доби” (ф. Р-2412) у Державному архіві Київської області, упорядник О. Беляя⁴. Два інші довідники є тематичними. Один висвітлює долю київських бібліотек під час нацистської окупації за документальними фондами Оперативного штабу райхсляйтера Розенберга, Райхскомісаріату Україна, Київської міської управи та Музею-архіву переходової доби з ЦДАВО України і Державного архіву Київської області (укладачі Л. Дубровіна, Н. Малолетова)⁵; інший, підготовлений Д. Мешковим, стосується куль-

* Всі цифри у даному абзаці отримані на основі аналізу даних, опублікованих у довіднику: Архіви окупації 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. – Т. 1. – Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2006. – С. 32–663.

турних цінностей дніпропетровських архівів, бібліотек і музеїв під час Другої світової війни⁶.

Третю групу наукової літератури становлять джерелознавчі дослідження, що стосуються структури, інформаційного потенціалу та аналізу окремих фондів зазначеного періоду в українських архівах. На сторінках цих досліджень висвітлювалися наступні фонди: вже згаданого Оперативного штабу райхсляйтера Розенберга⁷, архів Крайового управління архівів, бібліотек і музеїв при райхскомісарі України⁸ у фонді райхскомісара України (ф. 3206, опис 5) та фонд мікрофільмів КМФ-8⁹ у ЦДАВО України. До групи джерелознавчих досліджень документальних фондів належить також тематичний випуск журналу “Архіви України”, № 1–3 за 2005 р.¹⁰, присвячений 60-й річниці Перемоги у Другій світовій війні, який містить, головним чином, описи основних окупаційних фондів, що зберігаються у центральних і обласних державних архівах України.

Окремо хочеться виділити дисертацію В. Жигла, в якій комплексно досліджуються документи державних архівів України щодо окупаційного режиму на українській території військового управління (сучасні Донецька, Луганська, Сумська, Харківська та Чернігівська області)¹¹. У дисертації висвітлено історію комплектування окупаційних фондів, систематизовано і проаналізовано на предмет інформаційного потенціалу усі окупаційні фонди п’яти державних обласних архівів названих областей, а також ЦДАВО, ЦДАГО та ЦДКФФА України у Києві.

Названі довідники, інтернет-ресурси та джерелознавча література є нині головним джерелом пошуку відповідних фондів і документів періоду Другої світової війни.

Перш ніж приступити до розгляду документальних фондів німецької окупаційної влади потрібно спершу коротко нагадати, як саме було розділено територію України між нацистською Німеччиною та її союзниками, а також новий територіальний устрій, встановлений німецькою окупаційною владою.

Закарпаття ще з березня 1939 р. було окуповано Угорщиною. Територія радянської України напередодні німецько-радянської війни займала площу 577,7 тис. квадратних км¹² з кількістю жителів 41,657 мільйонів чоловік¹³ і поділялася на 23 області: Вінницьку, Волинську, Ворошиловградську (нині Луганська), Дніпропетровську, Дрогобицьку (1959 р. включено до Львівської обл.), Житомирську, Запорізьку, Ізмаїльську (1954 р. включено до Одеської обл.), Кам’янець-Подільську (нині Хмельницька), Київську, Кіровоградську, Львівську, Миколаївську, Одеську, Полтавську, Ровенську (нині Рівненська), Сталінську (нині Донецька), Станіславську (нині Івано-Франківська), Сумську, Тернопільську, Харківську, Чернівецьку та Чернігівську.

Після нападу Німеччини та її союзників на Радянський Союз 22 червня 1941 р. та захоплення більшої частини території України Румунія

отримала її південні та південно-західні землі. Це тодішні Чернівецька та Ізмаїльська області, які було включено відповідно до губернаторств Буковина і Бессарабія; а також значна частина Одеської області, майже половина Вінницької області (південно-західні райони) і три західних правобережних райони Миколаївської області, тобто територія між Дністром і Південним Бугом, яка утворила губернаторство Трансністрія¹⁴.

Іншу частину України, яку окупувала Німеччина, було розділено між двома адміністративними одиницями німецького цивільного управління – Генеральною Губернією і Райхскомісаріатом Україна, не беручи до уваги велику територію прифронтових областей, т. зв. територію військового управління.

Під німецьким військовим управлінням опинилося п'ять українських областей – Ворошиловградська, Сталінська, Харківська, Сумська і Чернігівська. До них можна ще додати Крим (нині Автономна Республіка Крим), який до 1954 р. належав радянській Росії (Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка), оскільки там також діяло німецьке військово-управління.

Галичину (Дрогобицьку, Львівську, Станіславську і Тернопільську області без північних районів) як п'ятий дистрикт з центром у Львові 1 серпня 1941 р. було приєднано до Генеральної Губернії.

Райхскомісаріат Україна, починаючи з 1 вересня 1941 р. по 1 вересня 1942 р., поступово утворили наступні області: Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Кам'янець-Подільська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Ровенська, майже вся Миколаївська область без трьох західних районів, шість північних районів Тернопільської області, північно-східні райони Вінницької і Одеської областей, а також південні райони чотирьох білоруських областей – Брестської, Пінської (1954 р. включено до Брестської обл.), Гомельської та Поліської (1954 р. включено до Гомельської обл.).

Ці три частини окупованої території України, які перебували під німецьким управлінням, мали різний адміністративно-територіальний устрій за винятком поділу на райони, який на території військового управління і в Райхскомісаріаті Україна залишився без змін, тобто радянським. Лише у дистрикті Галичина було введено новий адміністративно-територіальний устрій, відмінний від колишнього польського та радянського поділів*.

* Територія Західної України, приєднаної у листопаді 1939 р. до Радянського Союзу, поділялася за польським адміністративним устроєм на 6 воєводств, приблизно 90 повітів, які ділилися на гміни і останні – на сільські громади. За радянським устроєм цю територію було поділено на 6 областей, межі яких не завжди співпадали з межами колишніх воєводств. Области ділилися на райони, загальна кількість яких для шести західноукраїнських областей складала близько 200 районів, яким підпорядковувалися сільські ради.

Дистрикт Галичина, який займав площу 48 тис. квадратних км, поділявся на округи* (нім. Kreise/Kreishauptmannschaften), які, у свою чергу, ділилися на повіти** (нім. Bezirke), ті у свою чергу – на волості (на 1 серпня 1942 р. їх було 337¹⁵), а останні – на сільські громади¹⁶. Дистрикт Галичина мав спочатку 16 округ (Бережани, Городенка, Городок, Дрогобич, Золочів, Калуш, Кам'янка-Струмилова (нині Кам'янка-Бузька), Коломия, Львів – міська округа, Львів – сільська округа, Рава-Руська, Самбір, Станіславів (нині Івано-Франківськ), Стрий, Судова Вишня, Тернопіль), а після ліквідації з 26 березня 1942 р. округ Городок і Городенка став налічувати 14 округ, при цьому округа Судова Вишня увійшла до Львівської сільської округи, і з'явилася нова округа Чортків¹⁷. 1 липня 1943 р. замість повітів було введено назву “повітові комісаріати”, кількість яких значно зменшилася¹⁸. Названі адміністративні одиниці очолювали відповідно: окружний староста (Kreisgaupmann), повітовий комісар (Landkommissar), волосний старшина і громадський голова¹⁹. Як бачимо з німецьких назв, перші два верхні щаблі адміністративного поділу займали німці.

Райхскомісаріат Україна, займаючи площу за станом на 1 січня 1943 р. близько 340 тис. квадратних кілометрів, мав на цей час 6 генеральних округ (Волинь і Поділля, Дніпропетровську, Житомирську, Київську, Крим (частина Таврії) і Миколаївську), які поділялися на 114 округ (з них 5 міст, які прирівнювалися до округи) і 433 райони (з них 25 міст²⁰, які прирівнювалися до району)²¹. Найменшою адміністративною одиницею була сільська громада²².

Територія військового управління складалася з району бойових дій, тилового району окремих армій, тилового району груп армій²³. У районі бойових дій адміністративні функції щодо місцевого населення здійснювали зазвичай командири корпусів, а у випадку стабілізації фронту – тимчасово організовані місцеві комендатури²⁴. У тилкових районах армій і груп армій місцеві комендатури, польові комендатури та головні польові комендатури складали систему німецького військового управління. Кожна місцева комендатура контролювала від 4 до 5 райо-

* На початку термін “Kreis” (округа) перекладався як повіт, після зміни 26 березня 1942 р. його на “Kreishauptmannschaft” став перекладатися як окружне староство, а вже на серпень 1942 р. – як округа (Львівські вісті. – Львів, 11 листопада 1941 р. – Ч. 88. – С. 3; Львівські вісті. – Львів, 24 квітня 1942 р. – Ч. 88 (212). – С. 3; Львівські вісті. – Львів, 1 серпня 1942 р. – Ч. 171 (295). – С. 3).

** Зі створенням Дистрикту Галичина і введенням нового німецького адміністративного поділу “Bezirk” (повіт) перекладався спочатку як округа, однак вже у квітні 1942 р. цей термін стійко перекладався як повіт (Львівські вісті. – Львів, 11 листопада 1941 р. – Ч. 88. – С. 3; Львівські вісті. – Львів, 15 квітня 1942 р. – Ч. 80 (204). – С. 3; Львівські вісті. – Львів, 24 квітня 1942 р. – Ч. 88 (212). – С. 3).

нів²⁵ за радянським поділом. Польові комендатури та місцеві комендатури у тилових армійських районах підпорядковувалися безпосередньо командирам цих районів. У тилових районах груп армій польові комендатури підпорядковувалися командувачу тилового району відповідної групи армій, а місцеві комендатури – відповідній головній польовій комендатурі²⁶.

Територія українських областей, включаючи Крим, які знаходилися під німецьким військовим управлінням, відносилася до тилового району групи армій “Південь”, який у липні 1942 р. внаслідок німецького літнього наступу отримав нову назву – тилловий район групи армій “В”. У лютому 1943 р. тилловий район групи армій “В” знову було перейменовано на тилловий район групи армій “Південь”.

Представники німецької цивільної і військової влади стояли на чолі великих адміністративних одиниць і тільки з районного рівня як у Райхскомісаріаті Україна, так і зоні військового управління, починалося місцеве т. зв. допоміжне управління. У великих містах, де знаходилося німецьке управління, паралельно діяло ще місцеве управління, на яке було покладено виконання допоміжних функцій.

З відступом німецьких військ взимку та навесні 1942 р. внаслідок контрнаступу Червоної Армії після перемоги під Москвою до рук радянських бійців вперше у великій кількості почали потрапляти документи німецького військового управління. Доля цих перших документів часто була нещасливою. Якщо вони не опинялися у руках військової розвідки, то досить часто більшість знайдених документів використовувалась як матеріал для опалення або розпалювання вогню, гинучи, таким чином, назавжди. Проте це тривало недовго.

Оскільки архіви на той час з 1939 р. були у підпорядкуванні Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС), 16 лютого 1942 р. НКВС Української РСР (УРСР) прийняв циркуляр № 1 “Про виявлення, концентрацію і охорону документальних матеріалів Великої Вітчизняної війни радянського народу проти фашистських загарбників”²⁷. Його дійсне виконання почалося лише у січні 1943 р. з початком визволення території України. Державним архівним управлінням НКВС УРСР було створено оперативну групу, яка повинна була одразу після визволення великого населеного пункту, де перед війною знаходився архів, входити у місто і забороняти доступ до будинку архіву та архівосховищ, якщо вони були цілими або частково пошкодженими, вживати всіх заходів на захист цих об’єктів від шкідливої дії негоди, незаконного проникнення до середини та організувати перевезення архівних матеріалів зі зруйнованих будинків, призначати персонал архіву і, таким чином, поновлювати роботу архіву. До обов’язків оперативної групи належав також розшук документальності німецьких і місцевих установ та організацій, які діяли на окупованій території. Після визволення Хар-

кова 23 серпня 1943 р. кількість оперативних груп зросла, оскільки збільшилася територія визволених регіонів України, які охопити одна оперативна група вже не могла.

Як і де, в якому стані і в якій кількості знаходили співробітники оперативних груп документи німецьких окупаційних установ та місцевого допоміжного управління йдеться в одному із звітів оперативної групи, яка з листопада 1943 р. працювала у Києві і Київській області: *“Эти документальные материалы, как правило, извлекались из кочегарок, заброшенных подвалов, мусорных ящиков, ящиков рабочих столов или со шкафов, где они были случайно забыты при паническом бегстве оккупантов из Киева... Отделом Госархивов в ноябре-декабре 1943 г. проверено около 250 зданий и помещений Киева, в которых во время оккупации города размещались учреждения, предприятия, организации и прочее. Из этих помещений изъяты документальные материалы в общей сложности более 100 фондов, составляющих около 25 000 дел, книг и папок, более 100 связок документальной россыпи и примерно 10 машин печатных материалов – газеты, журналы, плакаты, листовки, брошюры и прочее”²⁸.*

Звичайно, було виявлено далеко не всі документи, які існували. Багато службових архівів – повністю або частково – наприклад, при евакуації німецьких цивільних установ з Києва, як і з інших місць, забирали німецькі організації з собою. Також багато документів було знищено на місці, як, наприклад, архів гебітскомісара Кам’янця-Подільського. Його документацію було спалено у топці²⁹, вціліла лише невелика частина³⁰.

Крім оперативних груп Державного архівного управління НКВС УРСР, працювали ще подібні робочі групи від різних комісій, які мали розшукувати і збирати документи періоду Другої світової війни (в радянських документах – “Великої Вітчизняної війни”). У першу чергу, це була робоча група при Державному архівному управлінні НКВС УРСР по збору та обробці матеріалів щодо встановлення і розслідування злочинів, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками³¹, яка тісно співпрацювала з обласними філіалами республіканської Надзвичайної державної комісії щодо встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників, та Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР. Перша збирала документи щодо збитків, заподіяних нацистами, та злочинів, скоєних проти місцевого населення, а друга займалася, головним чином, дослідженням партизанського руху, перебігом бойових дій на фронті, збираючи в основному україномовні та російськомовні документи.

Слід також згадати створену у квітні 1943 р. організацію НКВС “СМЕРШ”, яка, окрім іншого, полювала за документацією СС, СД та поліції. Незважаючи на однакову зацікавленість названих організацій до окупаційних документів, потрібно сказати, що лівову частку доку-

ментації німецької окупаційної влади та німецьких організацій, які діяли в Україні, було зібрано оперативними групами Державного архівного управління НКВС УРСР. Після того, як названі комісії наприкінці 40-х років припинили свою діяльність, зібрані ними документи було передано до архівів.

У 40–50-ті роки виявлені документи німецької окупаційної влади в цілому були вже розподілені між центральними і обласними архівами за територіальним принципом. У цих архівах вони зберігаються і понині, оскільки архівна система сучасної України з тих пір принципово не змінилася, хоча й не залишилася ідентичною старій системі.

Нині вона складається з таких установ: на чолі Державний комітет архівів України. Йому підпорядковуються 13 центральних державних архівних установ. 27 державних обласних і міських архівів, серед яких 24 державних архівів областей, які підпорядковані обласним державним адміністраціям, 2 державних міських архівів у Києві і Севастополі, які підпорядковуються міським державним адміністраціям та Державний архів Автономної Республіки Крим у Сімферополі, який у підпорядкуванні Ради міністрів АРК. Крім того, в архівній системі 12 галузевих державних архівів, які підпорядковуються відповідним міністерствам і відомствам України. Про структуру української архівної системи, поштові та електронні адреси архівів можна дізнатися з веб-порталу Державного комітету архівів України³².

Німецьке військове управління

Документи німецької окупаційної влади та німецьких організацій, які діяли на окупованій території, до розпаду Радянського Союзу знаходилися на секретному зберіганні і лише протягом 90-х років вони стали доступні громадськості, втративши гриф секретності. За територіальним принципом розподілу документів між архівами документація органів німецького військового управління зберігається в архівах східних областей України, які під час війни перебували під військовим управлінням. Це п'ять державних обласних архівів: Донецької, Луганської, Сумської, Харківської і Чернігівської областей, а також Державний архів Автономної Республіки Крим у Сімферополі.

Тут зберігаються різні за обсягом збірки т. зв. окупаційних фондів від приблизно 90 фондів у Луганську до майже 900 фондів у Чернігові, серед яких дуже рідко зустрічаються фонди установ німецького військового управління. Дві головні польові комендатури* № 397 та

* Головні польові комендатури знаходилися також і на території Райхскомісаріату Україна: головна польова комендатура № 242 контролювала територію Миколаївської, Дніпропетровської генеральних округ і материкову частину Генеральної округи Крим (частина Таврії); головна польова комендатура № 393 – територію Житомирської і Київської генеральних округ; головна польова комендатура № 579 – територію Генеральної округи Волинь і Поділля (ДАКО, ф. Р-2353, оп. 1, спр. 11, арк. 145; “Führer-Erlasse” 1939–1945 / zsgest. und eingeleitet von M. Moll. – Stuttgart, 1997. – S. 317).

№ 399 зони військового управління з центрами відповідно у Сталіно (нині Донецьк) та Конотопі (Сумська область)³³ не представлено у названих архівах жодним фондом або справою. Документацію польових комендатур репрезентують лише 3 фонди за 1941–1943 рр., а місцевих комендатур – 12 фондів також за 1941–1943 рр. Всі вони мають по 1–2 справи за винятком міської комендатури Харкова – 24 справи (див. табл. 1).

Таблиця 1*

Фонди німецького військового управління

Архів (загальна кількість окупаційних фондів)	Фонди/документація командирів тилових армійських районів та польових комендатур (№ фонду: кількість справ, часові рамки**)	Фонди місцевих комендатур (№ фонду: кількість справ, часові рамки)
ЦДАВО України (48)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Командир*** 531-го тилового армійського району, 1942–1943: Лисичанськ, Лозова, Ворошиловськ (КМФ-8, оп. 2, серія Т-501, ролики 74, 77). 2. Командир 550-го тилового армійського району, 1942–1943: Лозова – Новомосковськ, Сталіно–Ясиновата (там само, ролики 59, 62, 68, 77, 83). 3. Командир 553-го тилового армійського району, 1941–1943: Крим (там само, ролики 56–59, 62–64). 4. Командир 585-го тилового армійського району, 1942–1943: Біла Церква, Яготин, Київ, Пуща-Водиця, Житомир, Бердичів (там само, ролики 65, 80, 87, 88). 5. Командир 593-го тилового армійського району, 1943: Старобишів, Сталіно, Маріуполь, Кам'янка, Каховка, Асканія Нова (там само, ролики 85, 89). 6. Військовий комендант м. Кривий Ріг, 1943–1944 (там само, ролики 238, 241). 	

* Таблиці 1–3 складено за довідником: Архіви окупації 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. – К., 2006.

** Для фонду КМФ-8 (колекція мікрофільмів) інформація у дужках інша: №№ фонду, опису, серії, ролика.

*** В описі фонду КМФ-8 тут і далі, до п. 5 включно, невірно перекладено як комендант

Продовження табл. 1

Архів (загальна кількість окупаційних фондів)	Фонди/документація командирів тилових армійських районів та польових комендатур (№ фонду: кількість справ, часові рамки)	Фонди місцевих комендатур (№ фонду: кількість справ, часові рамки)
Державний архів Харківської обл. (403)	–	1. Міська комендатура Харкова (Р-3086: 24, 1941–1943)
Державний архів Донецької обл. (327)	–	1. Начальник місцевої комендатури в Амвросіївці (Р-1843: 2, 1942–1943). 2. Місцева комендатура в Амвросіївці (Р-1958: 2, 1941–1942).
Державний архів Луганської обл. (89)	–	1. Місцева комендатура у Міловому (Р-2243: 2, 1942)
Державний архів Сумської обл. (357)	1. Польова комендатура* № 580 (Р-2176: 1, 1941–1942). 2. Польова комендатура* у Глухові (Р-2216: 1, 1942–1943).	1. Місцева комендатура у Краснополі (Р-1933: 1, 1942–1943). 2. Місцева комендатура у Кролевці (Р-2228: 1, 1942–1943). 3. Місцева комендатура у Ямполі (Р-2175: 1, 1941–1942).
Державний архів Чернігівської обл. (879)	1. Польова комендатура № 197 у Чернігові (Р-3568: 1, 1942–1943)	1. Місцева комендатура у Чернігові (Р-3570: 1, 1942). 2. Місцева комендатура у Коропі (Р-3523: 1, 1941–1943).

* У довіднику *окупаційних фондів* військова комендатура (Архіви окупації 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. – К., 2006. – С. 473).

Продовження табл. 1

Архів (загальна кількість окупаційних фондів)	Фонди/документація командирів тилових армійських районів та польових комендатур (№ фонду: кількість справ, часові рамки)	Фонди місцевих комендатур (№ фонду: кількість справ, часові рамки)
		3. Місцева комендатура у Козельці (Р-3266: 1, 1942). 4. Місцева комендатура у Лосинові (Р-4471: 1, 1942). 5. Місцева комен- датура у Сосниці (Р-3551: 1, 1942).

Таку неймовірно малу кількість документів німецького військового управління не можна пояснити лише свідомим знищенням або випадковими втратами, потрібно також зважати на те, що польові та місцеві комендатури були мобільними установами, переміщення яких з 1943 р. стало інтенсивним. При відступі, якщо він не був панічним, службові архіви, зазвичай, забиралися з собою.

У цьому переліку не згадується Державний архів Автономної Республіки Крим, оскільки у ньому взагалі немає жодного фонду, який би міг представити хоч яку-небудь устанovu німецького військового управління. Виняток становлять лише два невеликі фонди з документами німецьких допоміжних служб. Це документація канцелярії німецького коменданта порту в Керчі (2 справи за 1941 р., ф. Р-1465) та штабу пропаганди в Криму з місцезнаходженням у Сімферополі (6 справ за 1942–1944 рр., ф. Р-1466).

Однією з гілок німецької окупаційної влади було економічне управління, яке презентують фонди господарчих команд (ВІКДО*) Господарчого штабу “Ост”. Ці фонди складає документація відділу сільського господарства. Діяльність цього відділу на всіх рівнях тодішнього адміністративного поділу зони військового управління досить добре представлено у кожному архіві. Найбільшими серед них є: фонд “Обласного сільськогосподарського управління Криму, м. Сімферополь” (ф. Р-1385, 110 справ за 1941–1944 рр., у Державному архіві Автономної Республіки Крим), фонд “Харківської обласної земельної управи сільськогосподарського бюро Харківського обласного господарства ні-

* ВІКДО – Wirtschaftskommando (WIKDO).

мецького командування (ВІКДО), м. Харків” (ф. Р-2985, 188 справ за 1941–1942 рр., у Державному архіві Харківської області) та фонд “Чернігівського обласного земельного управління, м. Чернігів” (ф. Р-3006, 59 справ за 1941–1943 рр., у Державному архіві Чернігівської області).

Німецькі поліційні установи у цій групі архівів взагалі не подані за відсутністю документів. Виняток становить лише фонд Козелецької районної жандармерії (ф. Р-3271) у Державному архіві Чернігівської області, який має одну справу.

Така мізерна кількість документів німецького військового управління в українських державних архівах добре компенсується документацією різноманітних місцевих установ і організацій, у першу чергу – місцевого допоміжного управління. Ця документація не тільки посилається на розпорядження і накази німецького управління, а й подекуди містить їх у собі. Її презентують фонди міських управ – до тисячі і більше справ – таких міст, як Харків, Суми, Чернігів, Феодосія, Керч та ін.

Також збереглося багато архівів районних управ, а ще більше – сільських управ, крім того, різноманітних установ, таких як: лікарні, банки, біржі праці, підрозділи української допоміжної поліції, театри, будівельні контори, тракторні станції, заготівельні контори і т. д. Більшість з них має до 10 справ.

Головною особливістю окупаційних фондів для території німецького військового управління є, з одного боку, їхня різноманітність, а з іншого – інформаційна бідність більшості з них і майже повна відсутність фондів німецької адміністрації.

Райхскомісаріат Україна

Зовсім по-іншому презентовані документи німецького цивільного управління, а саме Райхскомісаріату Україна (РКУ). Документація установ безпосередньо німецького цивільного управління знаходиться у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (ЦДАВО) у Києві та 13 державних обласних архівах у Вінниці, Дніпропетровську, Житомирі, Запоріжжі, Кіровограді, Києві, Луцьку, Миколаєві, Полтаві, Рівному, Тернополі, Херсоні та Хмельницьку. Тут зберігаються у далеко не повному складі архіви райхскомісара України, п’яти генеральних комісарів і 52 окружних і міських комісарів.

Документація райхскомісара України, що збереглася, складає великий фонд за № 3206 в ЦДАВО України у м. Києві. Фонд має 1204 справи за 1940–1945 рр., розділених на 6 описів. Відносно невеликий фонд райхскомісара України (R-94) зберігається також у Федеральному архіві в Берліні і має, для порівняння, тільки 31 справу за 1941–1944 рр.

Київський фонд райхскомісара України інформативно насичений, позаяк у ньому знаходяться документи майже всіх головних відділів

(центрального, політики, господарства, техніки та транспорту). Оскільки документацію відділів при формуванні фонду було досить перемішано між собою і не зовсім правильно розподілено на описи, тому документи або цілі справи одного відділу чи головного відділу можна зустріти майже в кожному описі.

Виняток становить 5-й опис. Це цілісний службовий архів Крайового управління архівів, бібліотек і музеїв при райхскомісарі України³⁴ (38 справ, 1942–1945 рр.). Крайове управління було одним із структурних підрозділів головного відділу політики і розміщувалося у Києві. Воно було утворено у грудні 1942 р. для збереження, обліку та впорядкування архівних, бібліотечних і музейних зібрань Райхскомісаріату Україна і наукового їх опрацювання³⁵. Під час німецької евакуації з Києва у вересні–жовтні 1943 р. Крайовим управлінням через Кам'янець-Подільськ було вивезено велику збірку музейних експонатів (ікон, картин, гравюр та ін.) до Вільденгофу у Східній Пруссії, а у напрямку Троппау (нині Опава) – архівні і бібліотечні цінності.

Із вцілілої документації генералкомісарів, яка нині зберігається в українських архівах, відсутній лише архів генералкомісара Криму. Проте документація інших генералкомісарів, яка збереглася, відрізняється між собою кількістю документів і пов'язаною з нею інформативністю. Найменший фонд становить частина архіву генералкомісара Волині та Поділля – 28 справ, яка зберігається нині в ЦДАВО України у Києві. До них слід додати ще одну справу однойменного фонду з Державного архіву Хмельницької області (див. табл. 2).

Найбільшим є фонд генералкомісара Житомирської генеральної округи, який зберігається у місцевому обласному архіві. За його документами можна простежити розбудову адміністративного апарату Житомирської генеральної округи та діяльність адміністрації генералкомісара, починаючи з прибуття наприкінці жовтня 1941 р. першої групи представників німецького цивільного управління генеральної округи і до його евакуації взимку 1943–1944 рр. Фонд інформативно насичений. Він містить багато статистичних даних, зокрема щодо кількості жителів, їхнього поділу за віком, статтю, фахом, освітою та національністю.

Фонди гебітскомісарів та штатткомісарів складають нерівномірну групу, в якій документація окремих гебітскомісарів дуже часто презентована лише однією справою. Приємним винятком можна назвати фонди гебітскомісарів Луцька і Шепетівки (відповідно 922 та 222 справи), а також бургомистра Білої Церкви (829 справ). Не дивлячись на це, повністю відсутні службові архіви 62 гебітскомісарів та штатткомісарів, чия загальна кількість на 1 січня 1943 р. складала 114 осіб³⁶.

Таблиця 2

**Фонди німецької цивільної адміністрації
Райхскомісаріату Україна**

Архів (загальна кількість окупаційних фондів)	Назва фонду (№ фонду: кількість справ, часові рамки)
ЦДАВО України (48)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Райхскомісар України, Ровно (3206: 6 описів, 1204, 1940–1945): 5-й опис³⁷ – Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при райхскомісарі України (38, 1942–1945). 2. Генералкомісар Волині та Поділля, Луцьк (2077: 28, 1939–1944). 3. Колекція мікрофільмів гебітскомісар Херсонської сільської округи, 1941–1942 (КМФ-8, оп. 1, серія Т-454, ролик 103).
Державний архів Вінницької обл. (501)	1. Гебітскомісар Вінницької округи (Р-1395: 32, 1941–1944)
Державний архів Волинської обл. (58)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гебітскомісар Луцької округи (Р-2: 922, 1941–1944). 2. Гебітскомісар Ковельської округи (Р-141: 145, 1941–1943).
Державний архів Дніпропетровської обл. (176)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Генералкомісар Дніпропетровської генеральної округи (Р-2281: 52, 1941–1943). 2. Штадткомісар Дніпропетровська (Р-2567: 33, 1941–1944). 3. Гебітскомісар Криворізької округи (Р-2282: 8, 1942–1943). 4. Гебітскомісар П'ятихатської округи (Р-2283: 38, 1941–1943). 5. Гебітскомісар Покровської округи (Р-2347: 9, 1942–1943). 6. <i>Гебітскомісар Софіївської округи*</i> (Р-3404: 1, 1942–1943). 7. <i>Гебітскомісар Фрізендорфської округи*</i> (Р-3405: 2, 1943). 8. <i>Гебітскомісар Межівської округи*</i> (Р-3409: 2, 1941–1943).
Державний архів Житомирської обл. (409)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Генералкомісар Житомирської генеральної округи (Р-1151: 1 опис, 720, 1941–1944). 2. Штадткомісар Житомира (Р-1155: 10, 1941–1943). 3. Гебітскомісар Житомирської округи (Р-1152: 27, 1941–1943).

* Софіївської, Фрізендорфської та Межівської округ і відповідно їхніх гебітскомісарів не існувало. Це були райони, які підпорядковувалися наступним чином: Софіївський та Фрізендорфський райони належали до П'ятихатської округи, а Межівський район – до Покровської округи Дніпропетровської генеральної округи (ЦДАВО України, ф. 3206, оп.1, спр. 76, арк. 4).

Продовження табл. 2

Архів (загальна кількість окупаційних фондів)	Назва фонду (№ фонду: кількість справ, часові рамки)
	4. Гебітскомісар Козятинської округи (P-1182: 41, 1941–1943). 5. Гебітскомісар Ружинської округи (P-1452: 3, 1942–1943). 6. Гебітскомісар Звягельської округи (P-1465: 14, 1942–1943). 7. Гебітскомісар Коростенської округи (P-1511: 1, 1942–1943). 8. Гебітскомісар Овручської округи (P-1512: 1, 1941–1943). 9. Гебітскомісар Радомишельської округи (P-1513: 1, 1941–1943). 10. Гебітскомісар Ємільчинської округи (P-1533: 1, 1942). 11. Гебітскомісар Чуднівської округи (P-1537: 1, 1941–1942). 12. Гебітскомісар Бердичівської округи (P-2375: 11, 1941–1943).
Державний архів Запорізької обл. (196)	1. Штадткомісар Запоріжжя (P-1435: 157, 1941–1943)
Державний архів Кіровоградської обл. (265)	1. Гебітскомісар Кіровоградської округи (P-2494: 21, 1941–1943). 2. Гебітскомісар Олександрівської округи (P-2546: 8, 1941–1943). 3. Гебітскомісар Бобринецької округи (P-2677: 2, 1942–1943). 4. Штадткомісар Кіровограда (P-2498: 4, 1941–1943).
Державний архів Київської обл. (805)	1. Генералкомісар Київської генеральної округи (P-2411: 183, 1941–1943). 2. Штадткомісар Києва (P-2354: 57, 1941–1943). 3. <i>Штадткомісар*</i> Борисполя (P-2764: 1, 1942). 4. Гебітскомісар Уманської округи (P-2186: 6, 1943). 5. Гебітскомісар Таращанської округи (P-2198: 90, 1941–1943). 6. Гебітскомісар Хабенської округи (P-2207: 7, 1941–1943). 7. Гебітскомісар Васильківської округи (P-2325: 34, 1942–1943). 8. Гебітскомісар Білоцерківської округи (P-2332: 98, 1941–1943).

* Тут допущено помилку, штадткомісара Борисполя не могло бути, у місті перебували бургомістр і гебітскомісар. Тому це може бути фонд або гебітскомісара Бориспільської округи, або бургомістра Борисполя.

Продовження табл. 2

Архів (загальна кількість окупаційних фондів)	Назва фонду (№ фонду: кількість справ, часові рамки)
	10. Гебітскомісар Іванківської округи (Р-2659с: 3, 1941–1943). 11. <i>Гебітскомісар Фастівської округи*</i> (Р-2728с: 22, 1942–1943). 12. Гебітскомісар Київської округи (Р-2738: 2, 1943). 13. Гебітскомісар Корсунської округи (Р-2750: 1, 1943). 13. Бургомістр Білої Церкви (Р-2225: 829, 1941–1943). 14. Бургомістр Василькова (Р-2455: 1, 1942).
Державний архів Миколаївської обл. (345)	1. Генералкомісар Миколаївської генеральної округи (Р-2033: 58, 1942–1943)
Державний архів Полтавської обл. (331)	1. Гебітскомісар Полтавської округи (Р-8652: 3, 1942–1943). 2. Гебітскомісар Лохвицької округи (Р-2499: 22, 1941–1943). 3. Гебітскомісар Кременчуцької округи (Р-8760: 1, 1941–1943).
Державний архів Рівненської обл. (81)	1. Гебітскомісар Ровенської округи (Р-22: 370, 1941–1944). 2. Гебітскомісар Костопільської округи (Р-23: 97, 1941–1944). 3. Гебітскомісар Здолбунівської округи (Р-44: 4, 1941–1942). 4. <i>Гебітскомісар Клеванської округи**</i> (Р-47: 1, 1941).
Державний архів Тернопільської обл. (61)	1. Гебітскомісар Кременецької округи (Р-196: 23, 1941–1944)
Державний архів Херсонської обл. (82)	1. Гебітскомісар Херсонської округи (Р-1824: 293, 1941–1944). 2. Штадткомісар м. Херсон (Р-1942: 66, 1941–1944).
Державний архів Хмельницької обл. (313)	1. Генералкомісар Волині та Поділля, Луцьк (Р-2147: 1, 1941–1944). 2. Гебітскомісар Кам'янець-Подільської округи (Р-418: 33, 1941–1944).

* Фастівської округи не існувало, був Фастівський район, який входив до Васильківської округи Київської генеральної округи (ЦДАВО України, ф. 3206, оп.1, спр. 76, арк. 3).

** Клеванської округи не існувало, був Клеванський район, який входив до Ровенської округи Генеральної округи Волинь і Поділля (ЦДАВО України, ф. 3206, оп.1, спр. 76, арк. 1 зв.).

Продовження табл. 2

Архів (загальна кількість окупаційних фондів)	Назва фонду (№ фонду: кількість справ, часові рамки)
	3. Гебітскомісар Старокостянтинівської округи (Р-419: 8, 1942–1943). 4. Гебітскомісар Шепетівської округи (Р-420: 222, 1941–1944). 5. Гебітскомісар Проскурівської округи (Р-2146: 4, 1942–1944). 6. Гебітскомісар Летичівської округи (Р-3014: 1, 1942–1943).

Дистрикт Галичина

Чимало документальних фондів німецького цивільного управління стосується Галичини, яка у роки Другої світової війни була одним із п'яти дистриктів Генеральної Губернії. У порівнянні з іншими групами документів німецької окупаційної влади документація установ німецької адміністрації дистрикту Галичина чисельно збереглася набагато краще. За регіональним принципом розподілу документів між архівами вона зберігається нині в архівах Західної України, а саме – в державних обласних архівах у Львові, Івано-Франківську та Тернополі, а також у Центральному державному історичному архіві (ЦДІА) України у Львові, де знаходиться лише один фонд німецької окупаційної влади – архівного відомства дистрикту Галичина. Найбільший фонд зберігається у Державному обласному архіві Львівської області, який містить майже 10 тисяч справ з документацією губернатора дистрикту Галичина за 1941–1944 рр. Тільки непорозумінням можна пояснити наявність такого самого фонду лише з 19-тма справами у ЦДАВО України у Києві. Всі інші фонди знаходяться в архівах Галичини так, як це відображено у таблиці 3.

Таблиця 3

Фонди німецького цивільного управління дистрикту Галичина

Архів (загальна кількість окупаційних фондів)	Адміністративні установи: назва фонду (№ фонду: кількість справ, часові рамки)	Інші установи окупаційної влади: назва фонду (№ фонду: кількість справ, часові рамки)
ЦДАВО України (48)	1. Губернатор дистрикту Галичина (4329: 19, 1940–1944)	–

Продовження табл. 3

Архів (загальна кількість окупаційних фондів)	Адміністративні установи: назва фонду (№ фонду: кількість справ, часові рамки)	Інші установи окупаційної влади: назва фонду (№ фонду: кількість справ, часові рамки)
ЦДІА України, м. Львів (2)	1. Архівне відомство дистрикту Галичина (755: 461, 1941–1944)	–
Державний архів Львівської обл. (154)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Губернатор дистрикту Галичина (Р-35: 9993, 1941–1944). 2. Львівська сільська округа (Р-24: 1190, 1941–1944). 3. Львівська міська округа (Р-37: 1667, 1941–1944). 4. Крайовий комісар у Жовкві (Р-98, 55, 1941–1944). 5. Кам'янка- Струмилівська округа (Р-160: 79, 1941–1944). 6. Окружний комісаріат у Жовкві (Р-317: 2, 1941–1944). 7. Стрийська округа (Р-1952: 371, 1941–1944). 8. Самбірська округа (Р-1962: 5, 1941–1944). 9. Дрогобицька округа (Р-2042: 389, 1941–1942). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уповноважений райхскомісара зі зміцнення німецького народу при командувачі СС та поліції (Р-11: 218, 1941–1944). 2. Команда охоронної поліції у Львові (Р-23: 2084, 1941–1944). 3. Управління поліції безпеки та СД дистрикту Галичина у Львові (Р-36: 94, 1941–1944). 4. Дирекція поліції у Львові дистрикту Галичина (Р-58: 1927, 1941–1944). 5. Командир СС та поліції дист- рикти Галичина (Р-66: 2, 1943). 6. Німецька кримінально-слідча тюрьма у Львові (Р-86: 1011, 1941–1944). 7. Польова жандармерія у Рава- Руській (Р-369: 2, 1941–1943). 8. Відділення шуцполіції в Дрогобичі, Бориславі, Стрії (об'єднаний фонд). (Р-1936: 18, 1942–1944) 9. Поліція безпеки та СД у Дрогобичі (Р-1942: 3, 1941–1944).
Державний архів Івано-Фра- нківської обл. (63)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Станіславівська ок- руга (Р-36: 48, 1941–1944). 2. Коломийська округа (Р-37сч: 17, 1941–1944). 	1. Поліція безпеки та СД у Станіславові (Р-432: 2, 1943)

Продовження табл. 3

Архів (загальна кількість окупаційних фондів)	Адміністративні установи: назва фонду (№ фонду: кількість справ, часові рамки)	Інші установи окупаційної влади: назва фонду (№ фонду: кількість справ, часові рамки)
Державний архів Тернопільської обл. (61)	1. Тернопільська округа (Р-285: 153, 1941–1944)	1. Тернопільський окружний прикордонний підрозділ (Р-174: 1458, 1941–1944). 2. Тернопільське головне митне упра-вління (Р-216: 269, 1939–1944). 3. Відділення жандармерії у Бу- чачі (Р-279: 2, 1941–1944).

Як бачимо, крім значного масиву документів губернатора дистрикту Галичина, збереглися більш або менш повно архіви 9 із 16 відомих округ та архів окружного комісара у Жовкві, який розділено на два фонди. Також потрібно відзначити, що серед документів дистрикту Галичина, зокрема серед тих, що знаходяться у Державному архіві Львівської області, зберігається документація численних німецьких поліцейних підрозділів, чого немає серед документів Райхскомісаріату Україна та німецького військового управління. Такий стан речей можна пояснити двояко: по-перше, швидким наступом Червоної армії, а по-друге, збільшенням кількості оперативних груп НКВС, які збирали документи німецьких та місцевих установ влади та інших організацій, котрі діяли на окупованій території.

До таблиці не внесено фонди німецьких судових установ дистрикту Галичина, а саме: спеціального суду при Німецькому суді у Львові (Р-77, 2383 справи), збірки архівів міських судів (Р-268, 2292 справ), Львівського апеляційного суду (Р-161, 770 справ) та ін.; міських, польових та місцевих комендатур у Львові, Рава-Руській, Дрогобичі, які адміністративної функції на території дистрикту не виконували; банківських та поштових установ, залізничного управління, що були допоміжними установами німецького цивільного управління. Ці фонди зберігаються у Державному архіві Львівської області.

Фонди німецьких організацій і установ у ЦДАВО України

Необхідно назвати ще декілька важливих фондів німецьких організацій та німецької окупаційної влади, які зберігаються у ЦДАВО України у м. Києві. Це два фонди Оперативного штабу райхслайтера Розенберга (№ 3676 і № 3674), однієї з нацистських організацій, яка найбільше заплямувала себе масовим вивезенням культурних ціннос-

тей з захоплених країн Європи. А також фонди поліцейського управління в Райхскомісаріаті Україна (№ 3679, 4167, 4397, 4398) та фонд КМФ-8, який складає колекцію куплених у США мікрофільмів документів райхскомісарів України, Остланду, Бельгії і Північної Франції, Райхсміністерства окупованих східних територій, Вермахту, Оперативного штабу райхслайтера Розенберга, Генеральної Губернії та ін.

Таблиця 4

**Основні фонди німецьких відомств і організацій
у ЦДАВО України, Київ**

№ фонду	Назва фонду (кількість описів та справ, часові рамки)
3676	Оперативний штаб райхслайтера Розенберга , Берлін, Київ (5 описів, 885 справ, 1940–1945): – Опис 1 (253 справи): документація підрозділів Оперативного штабу (архіву головних робочих груп: України, Остланду, “Центр”, Бельгії та Північної Франції, а також управління штабу); – Опис 2 (44 справи): документація управління штабу і головних робочих груп України та Остланду; – Опис 3 (48 справ): особові справи співробітників Оперативного штабу; – Опис 4 (496 справ): колекція документів зондеркоманди Карла Штумппа, “Гітлерюгенду”, німецьких підприємств, що діяли в Райхскомісаріаті Україна, командувач німецької поліції та СД у м. Києві, особові справи українських націоналістів; – Опис 5 (39 справ): анкети вчителів фольксдойче, що працювали в Райхскомісаріаті Україна.
3674	Оперативний штаб райхслайтера Розенберга для окупованих західних територій та Нідерландів , Брюссель (1 опис, 4 справи, 1940–1943)
Фонди поліцейського управління	
3679	Начальник поліції порядку при райхскомісарі Україна , Ровно (1 опис, 65 справ, 1942–1943);
4167	Командувач німецько-фашистської поліції СС , Луцьк, Київ, Ростов-на-Дону (1 опис, 5 справ, 1942);
4397	Командир поліції порядку при командувачі СС і поліції Волині та Поділля , Луцьк (1 опис, 2 справи, 1942–1944);
4398	Командувач поліції безпеки та СД в м. Києві (1 опис, 11 справ, 1941–1944): Документи щодо Української автокефальної православної церкви та Української автономної православної церкви в Райхскомісаріаті Україна.

Продовження табл. 4

№ фонду	Назва фонду (кількість описів та справ, часові рамки)
КМФ-8	<p>Колекція мікрофільмів документів німецьких окупаційних адміністрацій, відомств і організацій (2 описи, 1311 справ, 1939–1945):</p> <ul style="list-style-type: none"> – Опис 1 (328 справ): Райхсміністерство окупованих східних територій (1941–1945), Райхкомісаріат Україна (1941–1944), Райхкомісаріат Остланд (1941–1944), імперський керівник Бельгії і Північної Франції (1940–1941), канцелярія райхсляйтера Розенберга (1938–1945), підрозділи Оперативного штабу (1940–1945), Генеральна Губернія (1939–1945) – Опис 2 (931 справа): штаб головного командування німецьких сухопутних сил; командуючий групою армій “Південь” (1944), командир корпусу безпеки та начальник тилового району групи армій “Південь” (1941–1943), командуючий групою армій “А” (1939–1945), командир корпусу безпеки та начальник тилового району групи армій “А” (1941–1943), командир корпусу безпеки та начальник тилового району групи армій “В” (1941–1943)

Підсумовуючи огляд документальних фондів німецької окупаційної влади, які зберігаються в українських архівах, слід ще раз підкреслити, що найбільш цінними є фонди німецького військового управління (збереглося приблизно до 3 % документів). Документація німецької цивільної адміністрації Райхкомісаріату Україна збереглася приблизно на 50 % свого обсягу, а обсяг вцілілої документації німецької цивільної адміністрації дистрикту Галичина можна оцінити на рівні приблизно 70 %.

Документальні фонди німецької військової влади найбільше презентовано сільськогосподарським економічним управлінням, тоді як фонди адміністративного і поліцейського управлінь майже відсутні. Різноманітні фонди документів німецького цивільного управління в Райхкомісаріаті Україна і дистрикті Галичина, навпаки, дають уявлення про різні сторони окупаційної політики нацистів на цій території України, включаючи діяльність поліцейського управління. При цьому майже наполовину урізаний склад та обсяг документації німецьких установ Райхкомісаріату Україна добре компенсується численними документальними фондами місцевих установ і організацій.

Звідси висновок: без залучення документів установ місцевої допоміжної влади та інших місцевих організацій провести глибоке наукове дослідження на основі лише німецьких документів буде не можливо, особливо якщо це стосується території військового управління та Райхкомісаріату Україна.

¹ Архіви окупації 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. – Т. 1. – Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2006. – 871 с.

² http://www.archives.gov.ua/Publicat/CD/Okupatsionnye_funds/

³ *Кашеварова Н., Малолетова Н.* Деятельность Оперативного штаба рейхслайтера Розенберга в оккупированной Европе в период Второй мировой войны: Справочник-указатель арх. док. из киевских собраний / НАН Украины. НБУ им. В. И. Вернадского. – К., 2006. – 578 с.

⁴ Музей-архів переходової доби: Пофондовий путівник / Упор. О. Белая. Державний комітет архівів України. Державний архів Київської області. – К., 2002. – 102 с.

⁵ Бібліотеки Києва під час нацистської окупації (1941–1943): Дослідження: Анотований покажчик: Публікації документів / Упор. Л. А. Дубровіна, Н. І. Малолетова. НАН України. НБУ ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – 814 с.

⁶ Дніпропетровські архіви, музеї та бібліотеки в роки Другої світової війни: Анотований перелік документів і матеріалів / Упоряд. Д. Мешков. – К., 2000. – 75 с. – (Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни: Архіви, бібліотеки, музеї; Вип. 3; Проблеми едиційної та камеральної археографії: Історія, теорія, методика; Вип. 24).

⁷ *Сєбта Т. М.* Київська частина матеріалів Айнзацштабу рейхслайтера Розенберга // Архіви України. – 1997. – № 1–6. – С. 53–73; *Кашеварова Н. Г.* Документи Оперативного штабу рейхслайтера Розенберга як джерело з історії вивчення нацистами окупованих східних територій (1941–1944) // Архіви окупації: 1941–1944. – К., 2006. – Т. 1. – С. 860–871; *Войцехівська І. Н., Кашеварова Н. Г.* Архів Оперативного штабу рейхслайтера Розенберга в Києві: структура документальних комплексів // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: Зб. наук. праць. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – Ч. 14. – С. 14–33.

⁸ *Дубик М. Г.* Схема справ Крайового управління архівами, бібліотека ми та музеями при Рейхскомісаріаті України (1944 р.) // Архіви України. – 1995. – № 1–3. – С. 35–37.

⁹ *Шевчук А., Яковлева Л.* Колекція мікрофільмів фашистської окупаційної адміністрації і командування вермахту в ЦДАЖР УРСР // УІЖ. – 1989. – № 1. – С. 155–157; *Кашеварова Н.* Документи Рейхсміністерства окупованих східних областей та Оперативного штабу рейхслайтера Розенберга з питань переміщення книжкових культурних цінностей з колекції мікрофільмів в ЦДАВО України (КМФ-8) // Бібліотеки Києва під час нацистської окупації (1941–1943). – К., 2004. – С. 149–169.

¹⁰ Архіви України. – № 1–3. – 2005.

¹¹ *Жигло В. В.* Документи державних архівів України з історії окупаційного режиму у зоні військового управління: Дис...канд. іст. наук: 07.00.06 / Міністерство освіти і науки України. Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2009. – 245 с.

¹² СССР: Административно-территориальное деление союзных республик на 1 января 1941 г. – М., 1941. – С. 161–214.

¹³ Дані за оцінкою ЦСУ УРСР на 1.07.1941 р. (*Котляр М., Кульчицький С.* Довідник з історії України. – К., 1996. – С. 381). Цифру в 41 900 тис. чол. населення УРСР на січень 1941 р. називає В. Косик (*Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж–Нью-Йорк–Львів: НТШ у Львові, 1993. – С. 455).

¹⁴ *Рекотов П. В.* Органи управління на окупованій території України (1941–1944 рр.) // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 100; *Лисенко О.* Нестеренко В. Окупаційний режим на Україні у 1941–1943 рр.: Адміністративний аспект // Архіви окупації 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. – К., 2006. – С. 768.

¹⁵ Львівські вісті. – Львів, 1 серпня 1942 р. – Ч. 171 (295). – С. 3.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Львівські вісті. – Львів, 11 листопада 1941 р. – Ч. 88. – С. 3; Львівські вісті. – Львів, 24 квітня 1942 р. – Ч. 88 (212). – С. 3; Карта адміністративно-територіального поділу Генеральної Губернії за станом на 1943 р. (ЦДА, м. Львів, ф. 755, оп. 1, спр. 2).

¹⁸ Станиславівське слово. – Львів, 28 березня 1943. – С. 7.

¹⁹ Львівські вісті. – Львів, 1 серпня 1942 р. – Ч. 171 (295). – С. 3.

²⁰ Rayonverzeichnis des Reichskommissariats Ukraine für den 1.01.1943 // ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 1, справи 76, арк. 4 зв.–6 зв.

²¹ Zentralblatt des Reichskommissars für die Ukraine. – Rowno, den 9.01.1943. – Nr. 2. – S. 7 (Державний архів Дніпропетровської області, ф. Р-2281, оп. 1, спр. 33, арк. 44).

²² ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, сер. Т-454, р. 98, к. 482.

²³ *Dallin A.* Deutsche Herrschaft in Russland 1941–1945. – Düsseldorf, 1958. – S. 106.

²⁴ *D. Pohl.* Die Herrschaft der Wehrmacht: Deutsche Militärbesatzung und einheimische Bevölkerung in der Sowjetunion 1941–1944. – München: R. Oldenburg Verlag, 2008. – S. 107.

²⁵ *Лисенко О., Нестеренко В.* Окупаційний режим на Україні у 1941–1943 рр.: Адміністративний аспект // Архіви окупації 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. – К., 2006. – С. 767.

²⁶ *D. Pohl.* Die Herrschaft der Wehrmacht: Deutsche Militärbesatzung und einheimische Bevölkerung in der Sowjetunion 1941–1944. – München: R. Oldenburg Verlag, 2008. – S. 89.

²⁷ *Мітюков О. Г.* Діяльність архівних установ Української РСР у період Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) // Архіви України. – 1975. – № 2. – С. 12.

²⁸ Доповідна записка про роботу архівних установ Київської області за 1943 р., 7.02.1944 (ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2476, арк. 3).

²⁹ ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2620, арк. 12 зв.

³⁰ Вціліла частина документів склала 33 справи (Архіви окупації: 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. – К., 2006. – С. 561).

³¹ Робочу групу при Державному архівному управлінні НКВС УРСР по збору та обробці матеріалів по встановленню і розслідуванню злочинів, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками, було утворено за постановою № 441 РНК УРСР від 12 листопада 1943 р. у складі 15 осіб на чолі з Павлюком П. І. (ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, справи 2410, арк. 12).

³² <http://www.archives.gov.ua/Archives/Index.php#Central>

³³ *Лисенко О.* Нестеренко В. Окупаційний режим на Україні у 1941–1943 рр.: Адміністративний аспект // Архіви окупації 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. – К., 2006. – С. 767.

³⁴ Про діяльність Крайового управління та вивезення ним культурних цінностей див.: Дубик М. Архіви Києва часів німецької окупації (вересень 1941 – листопад 1943) // Наук. записки : Зб. праць молодих вчених та аспірантів /

НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Т. 2. – К., 1997. – С. 519–542; Корпус магдебурзьких грамот українським містам : Два проекти видань 20-х–40-х років ХХ століття / В. Андрейцев, В. Ульяновський, В. Короткий. – К.: “Прайм”, 2000. – С. 172–173, 178, 185; *Грімстед П. К.* Доля Київського центрального архіву давніх актів у Другій світовій війні: Потрійна трагедія – нищення, пограбування, пропаганди // АУ. – 2002. – № 4–6. – С. 54; *Lehr S.* Ein fast vergessener “Osteinsatz”: Deutsche Archivare im Generalgouvernement und im Reichskommissariat Ukraine. – Düsseldorf: Droste-Verlag, 2007; *Себта Т. М.* Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при райхскомісарі України: Історичний нарис // Архіви України. – 2009. – № 3–4. – С. 111–127.

³⁵ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 8, арк. 74 зв.–75.

³⁶ ЦДАВО України, ф. 3206, оп.1, спр. 76, арк. 1.

³⁷ *Дубик М.* Схема справ Крайового управління архівами, бібліотеками та музеями при Рейхскомісаріаті України (1944 р.) // АУ. – 1995. – № 1–3. – С. 35–41.

³⁸ Деятельность Оперативного штаба рейхсляйтера Розенберга в оккупированной Европе в период Второй мировой войны : Справочник-указатель архивных документов из киевских собраний / Н. Кашеварова, Н. Малолетова. – К., 2006. – 577 с.

Анализируется состав и информационный потенциал т. наз. оккупационных фондов немецкого управления на украинской территории в 1941–1944 гг., хранящихся в центральных и государственных архивах Украины.

Ключевые слова: оккупационные фонды; государственные архивы; немецкое управление; Вторая мировая война; информационный потенциал.

The article analyzes the information potential of so-called occupation funds of German administration on the Ukrainian territory in 1941–1944, that stored in the central and state archives of Ukraine.

Keywords: occupation funds; State archives; German administration; the Second World War; information potential.